

ХАБИАТ 1951 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

ҮРДҮК
КИРБИЛЭРИ
ЫЛАР ИИ

2007 сэлбэгт түмүктөнн эрэр. Быйыл тэз хаһаайыстыбатын салаалыг үлэ көрдөрүүтэ куһағана суох. Ол курдук, аспыт сыт туһааннаах кэмниттэн ынах сүөлү уопсай ахсаана 5%, сылгы 9,3 %, бигэ ахсаана 1,9 % , сибиһинээ 13,5 % эбисиннээ. Тодус кай түмүгүнэн 15263 тонна үт ыһыа, 133,6 тонна ат оҕоһулунна. Бу сибиһинээ улуспутун эрэ буолбакка республика үрдүнөн биллэр-көстөр үчүгэй үлэмээх "Чурапчы ТХИК" ээлиэрээр кылаата улахан. Кооператив директорун Андрей Тимофеевич Ноговицын көрсөн үлэ-хамнас турутуу, ишвэс биллэһиһи туһунан кайгыластыбыт.

– Андрей Тимофеевич, бывший сыны хайдах түмүктөн эрөөт, бастаган туран, үгү туугу туһунан билдирээр ээ.

- Билээн биймгынак 2007 сылта 8200 тонна үүт сойлуолкаланыктаах. Итинтэн 8000 тоннагытар госуларственнай субсидия көрүлүр. 200 тоннагытар "Чурашчы" ТХПК бейэтин обсертайа средствотыттан үбүлүүр. Билээн айын түмүтүнэн 7940 тоннаны туттубут. Алтынны айта 60 тонна бьлааннаах үүт тутулуохтаах этэ. Ити сыгытпараран тутан бөүтэригынан баран улуус дьахалтатын кытта, кооператив бырабылыанньагытар сүбөлөхөн бөрөн, кэлэр сыл суогутар үүтү тутар буоллубут. Бьлааннаах үүтү ханнык ханнык хаһаайыстыбьалартан кытан-цольнарыгытын бырабылыанньа бьхаарда. Онтон атыттар кэлэр сылта кытанцарьаһаһа бьйэлэрэ сөбүлөхөн туттара сыдыалар.

Бишгийн дэргэдхэнэлэргэ баар арыг
саяхтарымт үлэлэрин тохоттууыт. Ик-
ки үүт таһар массыһынан график
өнгөрн тастара сыйдыабыт. Чакыртан,
Арһанлаактан тэбэй таһаллар.

— Сайынгүй кэмгэ үүтү туттарына-
га кимнээх ордух үчүгэйдиң үлөлжөн-
дөр?

- Быйыл сайынгыма үлэ түмүтүнөн типовой сайылыктар тутуллубуттара бардыгыбызга кыһынна. Ол курдук Ары-

йалаах "Көдүйс", Болтог "Сүрэм", Одуулуун "Комплекс" бааһынай хаһаайчестволара, Чакыр, Төлөт, Мындагараайы нэхиллэктэрин сайылыктара олус үчүгүйдүк, тэрээһиннээхтик туттардылар. Үүткө үлэллир специалистарбыт бөлүктөөлөрүнөн охладигеелээх сайылыктартан ортогунан 17 кыраадык кислотностоох, 6-8 кыраадыкка диэри сойутуллубут үрдүк хаачыстыбалаах үүт килэр. Онтон чааһынайдар үүттөргө 21 кыраадык кислотностоох буолар. Биллэн турар, үүт хаачыстыбата тоһонон үчүтэй дарааы очоһонон үрдүк хаачыстыбалаах ас, бородуукеуйа оноһуудлар. Онон улуус салалтата сайылыктааһынга ылымкыт программага жад-үүстөргө дукаастанна. Ийнэктен маны сайыннарар, өсөөк хыстык фермаларга киллэрэр наада. Ол эрээри малтек үлэллээхтэр да бааллар. Холобур Хайахсыт, Сылан нэхиллэктөргө мичирэнги таба туһамматчылар.

Байгаль сайныг тийгэр-таһар үлдэр кооператив хуудса үлдэсэ. Үүт таһар суоспардарга септөөх усулуобуйа онгохулунга – салтаас чаастарын ылыгы, ГСМ-нан хаачхылалта үл-харчы өгтүнэн көмгэр хаачхылалта. Мань-ха үтүс нэһиликтэр байышкытар суоспардаах массыншалары туруоран байлэхэ даганы, тустаах нэһилиэннэ-лэригэр улахан көзөнү огторбуттарын байлэхэхэ наада.

– Нэгдүгээртэйгээ хэлэхэд, отгон үлүүс хүүхдүүдэр бүх үед хайрлахгүй?

– Бялагчигч этгээхээ наада, улууснут киингээр эрэйиллибигийн курдук үдэ ыгытлышбета. Манан дырыктаныах-таах дьаалта тыа хаһаайыстыбатын специалиһа суолта биэрбета, бу үлээн дырыктаммата. Оттон Чурагчы сали-энньэтигэр 200-чэко туттарааччы баар эбөө. Тэйээр-таһар техника турурул-дубожа кооператив бэйлэ бу дьаалта-нан дырыктамарга күһэллннэ. Аны сайын саллэннэ дьаалтамта эппүтөн-нэһи ылыһаарына, контракт-дуогабар туһаргыһаһа эрэ тутуоххүт.

– Үүтү тутгараачылар харчыларың хайдах төлөбөүтүң?

– Кооператив үүтү туггараачылар харчыларын көмүгөр төлүүгө интэри-эстзөх. Урукку өтүгүгөр төлөхүү, сүннүгүн септөөхтүк быйаарыллан калза. Быйыл туггараачылыгт үүккө 140 солк республика бюджеттгтан ыталан туггэтилиннэ. Билигүн ба-ларын быйдаары үүт аахсалла илэк. Бы-ламмыт туолан сылтаары үүпүтүт хар-чытын барытын көригэ баантан эрдэ ыламмыт түнгэтин олоробут. Ахсылнаа быйдаары көлигэ, билигүн биригэмгэ эрдэ. Калларина бу сыл инанан түнгэ-экигит.

–Эти советуюнкалааһынгта хийдах үлэлзһэр былааннааххыт?

— Сүлхүтү өлүгү бейпилыг сезона саралланна. Бырабышынна мунулар эри тутуу балайынныатын бигергэтибиг. Тутуу графика, сыаната бейбарыллан, "Сага плох" хаймака бичкеттенен турар. Күн-дьыл сылаанынан графика уларынып тарыста.

Эти тугтарыыга хаһаайлыстыбалар-
тан, ноймунунньаттан сайаапка ылыы-
пыт. Биһиги усулуобуйабытыга
сүбүлүнэччүтэр 300-чэки т.б. сүбүлүтэ
сайаапка тугһарбитэр. Илтинэн ордун
сүбүлүтү тутуохпут сура. Уланы тар-
эрибитигэр, төлөһөрбүтүтэр, кредит
ыларытынан сибээстээн тутар
сүбүлүтү ахсаанын хааччахтаатыбыт.
Урут 1500-чэки төбөр пайа тугарбыт.
Дьон-сэргэ айдаан төлөбүрү ороонун та-
баарынан ыладлара. Биһиги
төлөбүрүн тутта көрдүүлэр. Убаһа эттэ
дуоһабардапыт хаһаайлыстыбаларбы-
тыттан ылыахпыт.

— Бэйзэйт ханшын бородууксуяаны онгоруут, ханна атыллыгыг?

– Үүтгэн, этгэн араас бороодуусуяны онгробут. Холбоур Мугудай пишекомбината 2006 с. түмүгүнэн 14 мол. суулаах бороодуусуяны онгробута. Ол иһинэр кондитерская сыах (3 киһи)-1 мол. 400 тыһ. солк, ыраас уу сыага (4 киһи) -2 мол. солк, цельномолочнай (6 үлэһит) -10 мол. солкуобайы. 2007 сыл түмүгүнэн бу көрдөрүү 16-17 мол. сыктыйылаа. 2009 сылга пишекомбинат былааннаммыт кыымтатыгар тахсан сыга 20 мил. солк. онгоруога.

Халбааны онгорон сыях-үлэтин көрдөрүүтэ нэмтээтэ. Бу эт сыаната үрдээниэнтээн, онон сибээстээн онорон таһаар бордодуускуйа сыаната эмээ үрдээниэнтээн сибээстэх. Онтон ыарахан сыаналаах бордодуускуйаны эмээ биэниэ хаматтык атыыласпат. Бу сыях эмээ дотайра көрүлүр эрдэниэ 80 тоннага тиийэ онороро, биллэ-

пиг 50-ча тоннага түстө. Оттон кыямта, оборудованиге оттуган шибары өңгөрүккях толору баяр. Оңон чыгызкы сырые-ну буларга үлөшчө сыйдырабыт. Полу-фабрикаттары (пальманы, кутлет, чабу-реки, а. д. а.) өңгөрүүш күүска үлө-лөдүшкөшт.

Бородууксуунабытын бэйээбит 3 марыннаммалар атылашыбыт, ону табынан нэбилдиктерге присемиктар-быт дырыктаналар. Дыкуускайга 3 марыннаа кытары дүмбүр түһүрүн туттарабыт. Киметтен кээптер Алдан, Нерюнгри, Мирный курдук куораттарга тийип илдем атылашыбыт. Атыла-быт-тутуубут бейнэттэ кууларга суу-ох, дөң-сэргэ бородууксуунабытын кай-гыыр. Табыарбыт көстүүт, хаачыста-бата тунсарай буолууттар улахан болорбутунун уурабыт. Сүөгэйбит, чөгөсүйбүт, суорхушбыт, ыһаммыт эи-пит, халбаһыбыт, а д а. бородууксуунабыт анал тунсарай иһи-тээх, упаковкалаах буоларын си-тиһибит.

– Кадрдарынгаа хамгаалсаныг үгүйсгэн бэлдсүнийг эрх.

– Кооперативныг барьта 149 үлэийгтээх. Ичинтэн 32 ийн үрдүк, 26 орто анал үрэхтээхтэр. Онон кидрлар-бы хаачыстыаг өггүөн күүнүрэллэр. Үрдүк үрэхтээхтэрбиситэн 16 ийн бидаччы производствод үлэвир. Эдэр специалистарбытыгтан 8 ийн тыа сиритэр үлэин клибтээрэнэн Президент программатыг сөн түбхөннэр эбэн хамнаа аахсаллар. Мугдайтга 4, Чурагчта 2 эдэр специалист чэпэтэйнзэх усудубуйан днэз тут-тай кнрдт.

— Улсуз-халмишқа тинчлик белеми-
нарсى-т?

- Бага санаа, баянхан элбэх. Халхбур бэймэ! бэлдигтэй зүйлсээр Хабаровский куоракка "Приамурский регион" иккэн ардыккырынгаар торговой-промышлений дээдэрлэнгэсэ" убаһабыт ыһаһамыт эттигэн кыттаммыт "Кыһыл көлүүс" мэтэли ыһаһыт. Бу быыстапкка 4 сэтээлэргэ кыттан туурабыт. Оно нөрдөөхө бөлүгү бөрдүүкүбүбүтүгэр интэриессэ, сөнтөрүн биллэ улаһыт. Иһиһт бөрдүүкүбүбүтүн улаһхан быһдыһаһыттан ыһыһтар. Иккэн улаһхан фирманы кытары поставкка дуоһабыр туһаристийт. "Дары Якутии" супермаркет билиһкэ бөрөстөбнитал буолла. Киһилэри кытары улаһаһаһыт. Уус-Алдан үдүүһүтэр, Хаандыгага эмээ улаһаһэр быһаһаһаһыт. Москва, Новосибирский куораттары кытары интэриестинан сөһөөтү аһоһоһоһубут – уһаһоһоһуһу, эттигкэлэри ыһаһыт. Аһеһиһи 5-7 күһүрүгэр Москва ыһыһыһлар Саха сирэ Россия куораккыһа 375 сыһын бөлүгүтүн аһаһаһаһа кыттыаһыт.

"Роснотребвадиз" ирдэбилэ бил-
лингги олох сэрэринэн улаханньык
күүһүрдэ. Онон хаачыстыбалы өссө
тупсарар чингитин объектарбыгыгар
времдөөнөр барыахтарга, санаа оҥору-
даниелар түмүкүлүлүстүр.

— Андрей Тимофеевич, про-хоро сээрэгэһиниг, тигеридөөг мин баһылыба, үлэһиттэр ситтиһи мин баһабыгыт.

Алексей СЛЕЩОВ канцеляр

01 ИЪИТИННЭРЭР

кулачны, алдырхайы араларын билэ улсаатарыгар төрөтүт кыһалдыахтаах. Ору хайаан да дьэтиин аадырыһын өйүөхтээх уонна туох эмэ буолар түгэнигэр көмөрө багырарла, төрөтүтүтэрин улаатын сүрдүрүн уонна баһаарынай охсана телефонун нуумуорун билээхтээх.

Быра саастаах оҕуруда өлүрүтө, чууһан ууһаттар, ооньнууларыгар испиискэни уонна түргэнник умайар маллары тутталар. Сарарга суох тыага, кэһиниикэх ол, дыһа аттылар ооньнуур ооньнуулар үксүтэр уул уаһааһыгына сыһыаннаах буолар. Костер уматан баран ооньнууларыгар арадьыһан умуһларбака хааһларан барар түтүгүгэр адыһага суох Хааһларбыт костердара улахан уоту, баһаары үөскэттэн сон Маны таһынан, сыһын ахсын оҕо умайа турар уолка бухараҕы, ботуруону, араас эстэр маллары бырааран эчэйэ, ниилэнип буолбут түтүгүнэстэр таһса тураллар.

Төрөлштүбөтөр учуугал калар түтүмнөр, тайбахтыл түр-
луттарын иктөркө умулдуу катал сипареталарын онно-
манна бырабдилар. Орунор ханна, хайдах сипареталар кал-
нэрин атыраларын төрөлштүтөр билимхтөхтөр, хонгу-
руулдуу хтөхтөр. Төрөлштү өйдүк хтөхтөр: оир көрүүтэ
суох сөргөх мааларын түмүтөр байнар тирьстайын, эл-
пизиянын сусуулунун төрөлштү сүтөр. Оир уугунан онно-
нообот, байнар тирьсыйт буоларгытар төрөлштү маанын
сүдүгү быраабдилары билимхтөхтөр.

- хөдсөр, илэр тийлсэр сүлжигэр исхивкис, занжигалим хан-аальа суухтаах;
- өдсөрүкэн исхивкисли, таблара тэмыланьналарар көнүлэмэлт;
- илэр тийлсэ хэлтүрүмэлиньаастаах;
- өдсөрүктүн улхисан элһи өрүүтүн суух халларты-манг;
- өтүлүл турар өбөдү, сүлжигэр прибордары, тил өбөхтөрү өл өрүүтүлэр эрхэли халлартыманг.

ВАЦЕРНИКОВ. Чувствительность
к изменению частоты инструктора

2007-сэл сарлагнаагүйтэн республикабыг үрдүнээ 1254 байшир түбэлтэй бэлсэтэнэ. Усва 76 киш билд-амалыттан, 12-тэ он.

Үгүйс багаар оро урттан сэрхэ суугдтан, орону дордута суох хааларынхтан тахтар. Орү үс сааһыттан сэтэ сааһытар дашы оонн-уурулар үжүн төрөштүтэр тугу тыналдырын, хамгааналларын үтүктэр. Көөс сохтох, дордута суох хаалар түтүннэр илөөксөнн ооннууо суур, кулааһына уматан нэрүе суца, улна халбонор пирбордары тыттыа сува дээр арах суох. Ол нһан орону кытта улахан нһан эбэтэр улахан ор хайван да хаалах-тах. Оржору сиртохтуу хатаммыт дээр, квартиран хаалары олус кутталмах. Баһар булар түтүннэр бһалтэр бһалһанар кыкһара суох булар. Үгүс өгүтүт урттан куотан оротор ыкһан иһнэр, орон, остуол аһаһтар, муһуһтар саһар идһалһтар. Көөсөрн баһар бу-ла түрүп сиреттэн булар үгүсүк.

Орлуу кыра сөөгиттан уултан сэрэхтэх буоларга үөрлүмүлүктэх. Итинскэ-онньуур буолбатаары, уу-туһун онньуо сүөхтээрэ, баһаар киниэхэ түүх

СОКУОНУ ТОЛОТТОРОР ИЙИ

Россиятаагы Холуобунай накаастабыл толотторуу федеральнай сулууспатын 2005 сыл бэс ыйын 21 күнүнээри 575 №-дээх бирикээһинэр олохтуран Россия Саха Республикаты- нтын 2005 сыл от ыйын 22 күнүнээри 169 №-дээх бирикээһинэн "Россия Саха Республи- катынаагы 1-кы №-дээх оройуоннар икки ардыларынаагы холуобунай толотторуу ин- спекциятын" государственнай учреждениета уонна киһи физикалларын үлэ-э кылларын туһунан бирикээһинэн бийиһи улууспут инспекцията "Чурапчы оройуонунунаагы 22 №-дээх холуобунай толотторуу инспекцията" (Уголовно-исполнительная инспекция № 22 по Чу- рапчинскому району) дьээн ааттаммыта.

Бийиһи инспекциябыт учу- туттар 2007 сыл 9 ыйын түмүгүнэн улуус үрдүнэн уоп- сайа 90 киһи учуокка турар. Ол иһигэр усулуобунай кэтээн көрөр болдьоххо анаммыт 86, туһааннаах дуоһунаска үлэ- лиир бырааптара быһыллы- быт 4 киһи учуокка тураллар. Ону таһынан накаастабыл ми- эраларын болдьохто туолан учу- оттан таһаарыллыбыт, накаа- стабыл миэралары булгучту- лаах үлэ-э анаммыт 3 киһини, отерочкага сууттаммыт кыра саастаах оҕолоох дьахтары уонна сокуоннай саастарын ситэ туола ийик 2 орну кытта үлэлээн кэллэбит. Буруй үкэс ханна да үлэлээбэт, үөрэммэт драонунан оһоһуллара манньык сыһыппараттан кестөр: буруйу онорор кэмнэригэр 48 ханна да үлэлээбэтэх, үөрэммэтэх. Саамай киһи дыкенигэр, хо- моһоро 12 ыччат үрдүк үөрэх кыһатыгар үөрэнэ киирэн ус- тудьуонуну сылдьан холуобу-

най буруйу онорон сууттам- мыттар. Учуокка турар дьон ахсааныгар 2 ийэлэит, 3 пен- сионер уонна 8 дьахтар учуок- ка тураллар. Буруй үкэс киһи доруобуйатыгар кутталлаах ыарахан эчэйиэлэри оноруу иһин, дьон билиитин утары, ол эбэтэр бэйэтэ туһутар туһаанары алгарыһан иһери- нэр санаалаах уоруу иһин, дьон малын-салын халааһын иһин ыар уонна ураты ыар бу- руйдарга түбөһөр ыстатыйа- ларга оһоһуллубуттар.

Арыгылааһын киһи ай- макха издэнтэн, алдьархай- тан, куһаҕыттан атыһабылба- таһын, арыгылааһын буорту- тун, туох содуулааһын туһунан төһөлөөх элбэх кэпсэ- тилэр, мунууахтар буолбут- тара, буола тураллара буолу- ой? Ол үрдүнэн арыгылааһын- тан төрүүтүгэр буруйу онору- улар таһа тураллар. Бу учу- окка турар дьонтон 56 киһи дьыба-уокка арыгылааһын

кэмгэр кыһыарсы түмүгэр, арыгы испит туруктаах обще- ственнай миэстэлэргэ сылдьан холуобунай дьыалаһы онорон сууттаммыт. 29 түбүгүгэр эл- бэх буолан буруйу онорууга дьыала көбүтүлүн сууттам- мыттар. Бу учуокка турар дьоннор истэригэр суут бириг- гэригэр 83 киһиэхэ анаан обще- ственнай сирдэргэ бэрээдэ- ги кэспэт, арыгылааһын таһаарбат, арыгы иһэн баран общественнай сирдэргэ сылдь- ыбат, олорор, үлэлиир, үөрэ- нэр сирдэринэн холуобунай толотторуу инспекция көгүлэ суох уларыппаттарыгар эбэ- тэр сэрэтэн, биллэһэн барал- ларылар, кэмнэтин кэмгэр ре- гистрацияны баралларын тус- тарынан эбээһинэс сүктэрил- либит, 6 киһиэхэ кылгас кэм иһигэр үлэ-э киирэллэригэр, 2 киһиэхэ арыгыттан эмтэтигэр эбэн эбээһинэс сүктэриллибит. Бу быһыллыбыт дьоннор су- ут бириггэригэр сүктэрил-

либит эбээһинэстэрин төһө то- лороллорун, киһилэр бэрээ- дэстэрин кыһан көрүүтэ дьы- лэринэн-уоттарынан сылдь- ан бэрэбизрэмэр, биридии- лээн профилактикаһы бэс- дэлэр ыһытталлар. Дьонно- рун, төрөһүттэрин, кэргэтэ- рин, аймахтарын кытта кэспэ- тилэр, олохтоох нэһилиэк дьаһалтатын кытта биригэ үлэлэһин ыһытталлар. Бэйэлэ- рэ кэмнэтин кэмгэр холуобу- най толотторуу инспекцияты- гар кэлэн бэлэтэһэн, регис- трацияланан туһунан дьарык- таналларын, хайдах сылдьал- ларын отчуоттаан бараллар. Ону таһынан улуустаагы ИДБО милиция участкавай боломуочунайдары бэйэлэрин көрөр-истэр административ- най участкаларыгар, СКМ, ГАИ сулууспалара кэтээн көрүүнү, бэрэбизрэмэр, бэс- дээн ыһытталлар. Былааннам- мыт график быһыытынан туһааннаах сулууспалары кытта биригэ нэһиликэлэргэ, Чурапчы салыһыһыттар рей- дэлэр ыһытталлар.

2007 сыл 9 ыйын түмүгү- нэн, ити үһөс этиллибитин курдук, суут уурааһар эбээһинэс сүктэриллибитин толорбокко, суут аатыгар представление иһаарыһаһы- тин түмүгэр 6 киһиэхэ усулуо-

бунай кэлтэн көрөр болдьохто- ро уһагылыһа. 3 киһиэхэ эбэн эбээһинэс сүктэ- рилиһа, 1 киһи 30 хоһуотан үһэ, ханна барыта чуолкай- дамылаах холуобунай толот- торуу инспекциятын систа- куотта дьээн суут аатыгар представление түбэһиллэн су- ут уурааһынан көрдүүр-ирди- нир үлэ биллэрилиннэ. Биер киһи усулуобунай кэтээн көрөр болдьохто кэмгэр киирүтүр түбүгэ туруна, суут аатыгар представление түбэһиллэн, суут уурааһынан усулуобунай кэлтэн көрөр бол- дыоххо сууттаммыт миэралары көтүрүлүн, суут анаабыт на- каастабыл миэраларын үстүү сылга көгүлэ-э быһыллан, колонияларга аһытылыһа. Биер киһи кэтээн көрөр бол- дыохто кэмгэр иккитээн хо- луобунай дьыалаһы онорон эппиэхэ тардылыһа.

Үһөс суруллубука олохтуран, түмүк онордоххо усулуобунай кэлтэн көрөр бол- дыоххо сууттаммыт дьон көнөр суолга туралларыгар инспек- ция, милиция уонна общест- венность көмүтүнэн ыһыт- лар үлэлэһин таһынан бэйэлэ- риттэн улахан тутулуһаах.

А. И. ЭВЕРСТОВ.

Чурапчы оройуонунунаагы
22 №-дээх ХТИ
начальнига,
ис сулууспа
подполковнига.

Үөрэх — үлүһ

АБА ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КЫАБА

Съезд түмүгүнэн ыһыллыбыт со- руктары олоххо киллэрини — бу бийиһи иһини толкуйбут. Манна сүрүннөөн аҕалар сүбэлэрэ ыһыахтарын наада дии саныыбын. Миэстэтигэр аҕа оруо- лун үрдэтигэр сыһылааһыт үлэ-хам- нас хайдах барыта хас биридии дьы- кэргэнтэн, аҕалартан уонна ийэлэртэн эмиз тутулуһааһын өйдүүх тустаах- пыт.

Манна, мин санаабар, бастагы сүрүн боһуруоһунан буолуон сөп. Эр киһи обществоһа ыһыахтаах миэстэти- гэр төһөрүн туһутар туту оноруохха сөбү?

Биллэн турар:

— ол общественнай санаа хайдарыт- тан;

— иэрэ аҕардарбытыттан, киһилэр хайдах өйдүүлэригэр-саныыла- рыттан;

— эр киһиттэн бэйэтигэр эмиз ту- тулуһаах.

Биллэһиллэх этнопедагог, Россия Аһымныылаах Педагогическай Акаде- миятын академига Константин Спири- донович Чиряев "Аҕа педагогическай кыаһынан ийэтээһэр үрдүк таһымга туура" дии этинтэ ырытыһан, бүгүнгү олоххо туһанылыахтаах дии саныыбын. Норуот илгэр ньымаларын үөрэтпит атын да этнопедагогтар сана- аларын түмэн, аҕаларга туһаайан эт- тэххэ, аҕа педагогическай кыага үрдүк буоларын төрүттэринэн буолуохтарын сөп, киһи:

— киһи ырыдаага, дьарыктаага;
— билиитин-көрүүтүн, илгэрлэстэ- рин кэтэ-э;
— техникага, спорка, политехическай, философскай көрүүлэргэ чугаһа;
— айылҕага сыстаҕаһа, киһини киһини туһанарыт;
— тыла ыйааһыныһаага, ыһыһаары- ыһаага;

— күүһэ-күдүгэр, кыайылыһаага.
Бу барыта хас биридии эр киһиэхэ айылҕаттан бириллэбит бэлэ. Ону кыһаххэ күүһүгэр олоххо туһаныахха?

Кэиники кэмгэ обществоһа аҕа, эр киһи оруола мунутуурдук наптаабытын туһунан аһаҕастык этиллэр буолла. Үгүс санаа хаһыатынан сурулуһа, эфиргэ этилиһнэ. Ол ғынан баран, общест- воһа аҕа оруолун хайдах ғынан үрдэтэр хайысхалаах ырытыһылар, бүгүнгү олоҕу кытта дьүөрэлээн тэҥнээн көрүүлэр кэмчилэр.

Чахчы да, аҕа оруолун суолтатын, киһи таһымын көрдөрүү — бүгүнгү күн ирдэбилэ. Республика араас улуустарыгар аҕалар түмүсүлэрэ тэриллэн аҕа обществоһа оруола үрдүүрүн туһутар ми- эстэтигэр үлэһиллэр. Киһилэр солун санаалара Саха Республи- катын Правительствотынан өйөнүлүн, бу соторутааһыта аҕа- лар I-кы съездтэрэ буолан ааспыта. Съездэ эр киһи обществоһа оруолун, миэстэтин уонна доруобуйатын туһунан аһаҕас кэспэти- илэр ыһытылыбыттара.

Ол эбэтэр аҕалар бу айылҕаттан анаммыт күүстэрин, кыахтарын олох- хо таба туһанан, оруу илгитгэ күннэтэ үлэһиллэрин эрэ наада.

Актыбыһынай аҕалар оскуола, нэһилиэк общественнай оҕор күннэ- тэ кытталлар, туһалаах дьарыһынан дьарыктаналлар. Уопсай социальнай- психологическай ырытыы, кэтээн көрүү түмүгүнэн, кыһастык манньыт этиэххэ сөп.

Актыбыһынай аҕалар уопсай хаачы- стыбаларынан буолар:

— аҕа оруу илгитгэ оруолун таба- тык ыһытталлар;

— арыгыны "үһэр таһара" оһосту- баттар;

— оҕолорун бэйэ үтүө хоһобурууна илгиталлар;

— кэргэннэригэр үтүө сыһыаннаах- тар, оруу илгитгэ биер сүбээн үлэһи- илэр;

— оскуола ыһтар бары дьаһаллары- гар актыбыһынайдык кытталлар, сүбэ- ама буолаллар;

— норуот илгэр ньымаларын күн- нээри олоххо туһанан, ор туһа диин олохтолор.

Аҕа оруу илгитгэ манньк хайысха- лары туһанара ордугун күннээри олох- тутуоһулар.

— оруу табатык илгэр туһутар аҕалар бастыг уопуттарын илгэ- риэллэргэһин, күннээри олоххо туһаныт;

— чөл олоҕу тутуһуу, доруобай олох өйдөбүлүн дьык кэргэнтэ иһэрин;

— ор тэрилтэтин кытта биригэ оруу илгэр ньымалары көрдөөһүн;

— бэйэ санаатын аһаҕастык этии.

"Оруу таба илгити — төрөһүт дьы- ло" дии мээрэ этилиһиллэх этиилэр. Ёһөһүн аҕа оруу илгитгэ сүрүн оруу- лу ыһыаһына, айылҕаттан анаммыт аналлы, ыттык иһин толору толору- дуоһа — бу дьык кэргэн иһини сайтар кэспит, нус-хас олох, иһиниһэ эһи.

Оһон, убаастабыллаах аҕаларыт, оруу илгитгэ иһиниһитин да ылсан, бэйэ күүһүн-кыаһын оруу илгитгэ уу- ран үлэһиллэх-хамсыаххыт, модун санааһыһынан сана саҕахтары арыһ- сыаххыт диин бүт эрэннилэр.

Түмүктээн, санааны түмэн эттэххэ, манньк:

1. Улууска, нэһиликэлэргэ аҕалар түмүсүлэрэ өйдөрүн-санааларын, олоххо көрүүлэрин түмэн, аҕа оруула үрдүүрүн, киһилэр обществоһа туһалаах дьыалаһан дьарыктаналла- рын туһутар түмээн үлэһиллэрэ, аҕа оруола үрдэһинилэр туһуу күүс буо- луо этэ.

2. Дьык кэргэн иһигэр ийэ уонна аҕа толорор эбээһинэстэрин эһэлэһтик үлэһтэн, бүтүн дьык кэргэнинэн ор- иһиниһитэр уонна туруктаах дьык кэргэн туһутар тулуурдаахтык ыһыалара — бүтүнүгү олохтот ирдэһиллэр буоларын таба өйдүүэххэ.

3. Оһон сэр-эһиһы, өй-санаа, эт-хаан өтүгүнэн табытык иһитиллэн таһарын туһутар, норуот илгэр педагогическай төрүт оһостон, үөрэх салаатын үлэһит- тэрэ, общественность, дьык кэргэн биер сомор буолан бэйэ-бэйэни илгэрээн үлэһиллэххэ эрэннилэр.

4. "Оруу таба илгити — төрөһүт дьы- ло" диин бэрэһэллэһини олоххо таба туттан хас биридии ыһа аҕа, киһи аһырытыһын ким эрэ үрдүгүнэн кэ- тэспэккэ, бэйэ өйдөөн, тус үлэһини- хамнаһынан, дьыба-уокка сыһыаны- нан, обществоһа үлэһинэн үүнэрлэх- тэх уонна ситиһиллэхтик сайдыах- таах.

Төһөөн дьык кэргэн аҕатын силлэһэ быт да, киһи санаалара чэлгийэ үүнүүхтэрэ турдуйа. Оһон, аҕаларыт куруутун иһиниһи күүһүтэ сылдьан, дьык кэргэнтэрин араһаһыһы, олох бигэ суолун ыйааччы буолалларыгар биериллэр.

Оруу илгити боһурууһтарыгар са- ныһар санааһытын, бэһэрар бэһэрарын "Сага олох" хаһыат көгүс суруйарсы- тыгар эбэтэр сурутууна манньк аады- рыска тиксэрлэһиллэр; Чурапчы са- лыһыһытэ, Октябрьскай улууска 32 №- рэ, СА Ногородоһ аатынан Чурапчы орто оскуолаһа.

П. И. ПОПОВА.

СА Ногородоһ аатынан Чурапчы орто оскуолаһын социальнай-психологическай сулууспатын салааһаһыһыт, норуот педагогическай ассоциацияһын председателэ.

